

B. 359. RØROS. BERGMANNSGATA 1

Hus Nr. 1a. «Direktørgården». Fargeundersøkelse av fasaden mot Bergmannsgata

Jon Brønne





Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo
 Telefon: 23 35 50 00
www.niku.no

Tittel B. 359. Røros. Bergmannsgata 1 Hus Nr. 1a. «Direktørgården». Fargeundersøkelse av fasaden mot Bergmannsgata	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 132/2012	Publiseringsdato 23.11.2012
	Prosjektnummer 156.1056.12	Oppdragstidspunkt Juli-november 2012
	Forsidebilde Foto: Elen Schomrach. 1864-65. Rørosmuseets arkiv	
Forfatter(e) Jon Brønne	Sider 18	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Konservering	

Prosjektleder Malerikonservator/seniorforsker Jon Brønne
Prosjektmedarbeider(e)
Kvalitetssikrer Merete Winness

Oppdragsgiver(e) Riksantikvaren

<p>Sammendrag</p> <p>Fasaden på hus nr 1a, Bergmannsgata 1 «Direktørgården» er fargeundersøkt. Deler av denne rapporten ble den 4.9.2012 oversendt kulturminneforvalteren som en foreløpig rapport, fordi det var et ønske fra eierne av Bergstadens Hotell å male bygningen før det ble for sent på høsten. Fasaden mot Bergmannsgata ble malt i september 2012. Denne rapporten er en videre bearbeidelse av den foreløpige rapporten.</p>
--

<p>Emneord</p> <p>Verdensarv, Røros, verdensarvlisten, trebygning, fargeundersøkelser, 1700- tallet, 1800- tallet.</p>
--

Avdelingsleder

Merete Winness

Forord

Innholdsfortegnelse

1	Historikk.....	7
2	Dagens utseende.....	8
2.1	Bakgrunn og formål for undersøkelsene	9
3	Generelt.....	9
4	Metode for undersøkelsene	9
4.1.1	Fargeregistrering.....	9
4.1.2	Fotografier.....	10
4.1.3	Dokumentasjonsmateriale fra undersøkelsen som oppbevares hos NIKU.....	10
5	Fargeundersøkelsen	11
6	Konklusjon	13
7	Anbefalte tiltak	15
8	Malerarbeider.....	16
8.1.1	Malingfjerning.	16
8.1.2	Rengjøring og vask.....	16
8.1.3	Valg av maling.....	16
8.1.4	Vinduer.....	16
8.1.5	Påføring.....	17
9	Kilder:.....	17
9.1.1	Arkivalia.....	17
9.1.2	Litteratur.	17

1 Historikk

I følge arkivalia er hovedbygningen oppført ca. 1720. De har ikke lyktes å finne opplysninger som beskriver bygningen før 1800. I følge branntakster fra 16. september 1800¹ og 2. september 1846² var bygningen bordkledd og malt mot gaten. I branntaksten fra 1800 står følgende:

«Hovedbygningen, 38 Alen lang, og strekker sig tvers over den nedre Ende af Gaden, af 2 Etager, samt 1 Qvistkammer paa midten, er udvændig mod gaden bordklædt og malet...»

Branntaksten fra 1846 er noe mer detaljert på enkelte områder. *«Bygningens Facade mod Gaden er panelet udvendig med Bord anstrøgen med guul Oliefarve, fremdeles har den Tagrænder af Træe...»* Bygningen er i 1846 *«tækket med Bord, Næver og Jord»*.

Det er dokumentert et eierskifte i 1839. Ettersom panelet og overgeriktene på vinduene er av en type som ble tatt i bruk på Røros i denne perioden har NIKU antatt at panelet og geriktene er satt på i forbindelse med dette eierskiftet.

Det eldste fotografiet som finnes av bygningen er datert 1864-65. (Fig.1) Kvisten over inngangspartiet er da fjernet og huset er tekket med tegl. Det ser ut til at huset i 1864-65 har samme panel som i dag. Vindustypen var av samme type som i dag, to-rams empirevinduer med tre glass i hver ramme. Slike vinduer var vanlig på Røros i store deler av 1800- åra, - en fast ramme, og en ramme hengslet på midtposten. Hoveddøra ser ut til å være en tofløyet senempiredør med tre eller fire fyllinger i hvert dørblad. Øverste fyllinger er senere erstattet med glass. Det er en supraport over døra. Taket er tekket med tegl.



Figur 1. Bergmannsgata 1. Hus Nr. 1a. Fasaden mot Bergmannsgata. Foto: Elen Schomrach. Chr. 1864-65. Rørosmuseet. Ba. 392. B. 2792. Neg. 15440 Dp. 196.04.

¹ Rørosmuseets arkiv. Ba. 706.

² Rørosmuseets arkiv. Ba.36.

2 Dagens utseende

Det er kun bevart tre eldre fasadeelementer på bygningen.

1. Panelet på fasaden mot Bergmannsgata er et vekselpanel i fallende bredder. Dette er trolig det samme panelet som bygningen har på fotografiet fra 1864. Undersøkelser av andre hus på Røros tyder på at denne typen panel kom i bruk på Røros i begynnelsen av 1830- åra.



Figur 2. Vekselpanelet. Trolig fra 1830- åra. Foto. Brønne. 6.7.2012.

2. De profilerte overgeriktene på vinduene. Typologisk hører de hjemme i samme periode som panelet. Det ser også ut til at det er disse overgeriktene som er gjengitt på fotografiet fra 1864. Det er mulig at noen av undergeriktene i 2 etasje også kan være fra denne perioden.
3. Deler av dørrammingen/portalen kan være fra samme tid. Det ble dessverre ikke tid til å undersøke denne. Dette kan gjøres ved neste arbeidsøkt på Røros.



Figur 3. Bergmannsgata 1. Hus Nr. 1a. Fasaden mot Bergmannsgata. Foto. Brønne. 6.7.2012.



Figur 4. Til venstre. Ny utadslående hoveddør. «Pers Døren». Deler av døromrammingen kan være den som er gjengitt på fotografiet fra 1864-65. Til høyre. Et av de nye vinduene i 2. etasje. Vinduet har løssprosser. Foto. Brønne. Oktober 2012.

2.1 Bakgrunn og formål for undersøkelsene

Undersøkelsen ble initiert av kulturminneforvalteren. Grunnen var at fasaden skulle males, og eierne ønsket å få ny kunnskap om fargehistorien til fasaden, for eventuelt å kunne benytte noen av de eldre fargene og fargesettingen ved oppmalingen av fasaden.

3 Generelt

Arbeidet inngår som en del av det årlige rådgivings- og undersøkelsesprosjektet som NIKU utfører på Røros for Riksantikvaren.

4 Metode for undersøkelsene

Fargeundersøkelsen ble gjort ved lagvise avdekkinger og registrering av malinglag (farge-trapper), samt kontrollprøver med skalpell på bygningselementene og vurdering av overflater i feltmikroskop på stedet. Det ble ikke gjort inngrep i sekundære bygningselementer i form av fjerning av listverk og panel. Resultatet av undersøkelsene er i hovedsak basert på funn på stedet.

4.1.1 Fargeregistrering

Fargeregistrering ble gjort ved bruk av NCS-S systemet, som er et system for fargebeskrivelse.³ Fargekodene skal i de fleste tilfellene oppfattes som veiledende, ettersom det sjelden er mulig å finne én NCS-kode som fullstendig samsvarer med den avdekkete fargen. Dersom det er oppgitt to koder med skråstrek mellom, anses fargen å ligge mellom de to kodene. Det må også tas høyde for at de avdekkete malingene gjerne er skitne, avblekete og nedslitte, og at fargene derfor kan se annerledes ut enn da malingene ble påført. Oljen i oljebaserte malinger gulner dessuten når den ikke

³ Natural Color System® Index 2009

utsettes for lys. Det betyr at de fargene som avdekkes vanligvis er for varme eller gule i forhold til hvordan de opprinnelig har vært. Dette er særlig kritisk for blå og grå farger. Oljen vil blekes når fargen står fremme i lyset. Konservatorene tar hensyn til fargeendringene når fargene registreres.

4.1.2 Fotografier

Undersøkelsen er fotodokumentert med digitale fotografier. Hvis ikke annet er nevnt, er fotografiene tatt av prosjektleder i forbindelse med undersøkelsene. Det er videre tatt fotografier under undersøkelsene for å dokumentere funn.

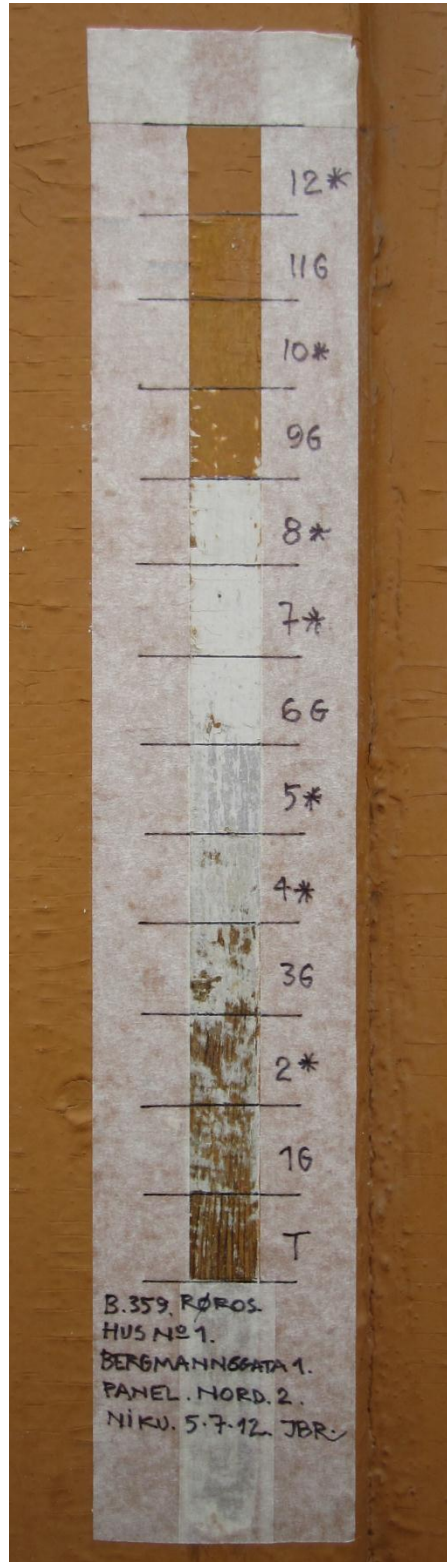
4.1.3 Dokumentasjonsmateriale fra undersøkelsen som oppbevares hos NIKU

- Underlagsmateriale for rapporten
- Kopier av digitale fotografier

5 Fargeundersøkelsen

På avdekkingsprøvene er avsluttende lag merket med en stjerne (*). Grunningslagene er merket med en G. Treverket er merket med en T.

Panelet



Figur 5. Fargelagsavdekking fra nordveggen. Lag 2 er det opprinnelige malinglaget. Foto. Brønne. 2012.

Panelet.

Lag Nr.	Avsluttende lag nr. Se fig. 5	Farge	Merknad	NCS S kode
1		Gul/mellomoker	Tolket som grunning, men kan være laget som beskrives i branntaksten fra 1848. Malinglaget er svært nedbrutt.	Ikke mulig å kode.
2	1	Lys sandsteinsfarge	Trolig opprinnelig farge på dette panelet. Malinglaget er svært nedbrutt. Fargekodene er derfor usikre.	4010-Y50R/5010-Y50R
3		Lys grå	Grunning	Ikke kodet
4	2	Lys grå/ sandsteinsfarge	Avsluttende lag	2005-Y20R
5	3	Lys grå	Avsluttende lag	2500-N
6		Hvit	Grunning	
7	4	Hvit	Avsluttende lag	
8	5	Hvit	Avsluttende lag	
9		Gul oker	Grunning	4050-Y30R
10	6	Gul oker	Avsluttende lag	4050-Y30R
11		Gul oker	Grunning	4050-Y30R
12	7	Gul oker	Nåværende malinglag	3060-Y30R/4050-Y30R

Vindusgerikter.

Figur 6. Lagvis fargeavdekking på øvre vindusgerikt/konsoll. Gerikta er tolket til å være påsatt i 1830-åra. Foto. Brønne. 2012.

Øvre vindusgerikter/konsoller

Lag Nr.	Avsluttende lag Nr. Se fig. 6	Farge	Merknad	NCS S kode
1		Tynn grå	Grunning.	Ikke kodet.
2		Lys grå	Grunning	Ikke kodet
3	1	Røddlig gråhvit	Opprinnelig malinglag	1002-R
4	2	Mørk grå	Avsluttende lag	6005-Y20R
5	3	Mørk sandstein	Avsluttende lag	7010-Y30R
6		Lys grå	Grunning	1500-N
7	4	Lys sandstein/beige	Avsluttende lag	4010-Y30R
8		Hvit	Grunning	

9	5	Hvit	Avsluttende lag	
10		Hvit	Grunning	
11	6	Hvit	Avsluttende lag	
12	7	Hvit	Avsluttende lag	
13	8	Grå	Avsluttende lag	4502-B/4502-G
14		Lys grå	Grunning	2500-N
15	9	Blågrå	Avsluttende lag	4005-R80B
16	10	Lys grå	Nåværende malinglag	2002-R50B

6 Konklusjon

Undersøkelsene har vist at det er svært vanskelig å trekke noen sikker konklusjon på hvordan huset så ut da det nåværende panelet ble påsatt. Ettersom vindusgeriktene har vært demontert flere ganger, og vindusåpningene på et tidspunkt har blitt gjort større i høyden, er det ikke mulig å finne samsvar mellom lagene på panelet og lagene på geriktene. Vanligvis er det mulig å finne steder hvor malingen ligger ubrutt mellom panel og gerikter.

Hvis vi sammenlikner antall malinglag på Direktørgården med det som er funnet ved andre fargeundersøkelser på Røros, tilsier det at de eldste lagene er påført i første halvdel av 1800-åra. Fargene som er registrert bekrefter dette. Det er mulig at det eldste malinglaget som NIKU har tolket som en grunning, er rester av det laget som beskrives i branntakstene fra 1848. Laget er i så fall tidligere fjernet ved skraping, eller har vært svært nedbrutt. Trolig har det da også vært flere senere malinglag som er fjernet ved skraping.

Undersøkelsen har vist at bygningen skiftet fargesetting og farger i siste del av 1800-åra. Fasaden ble da hvit.



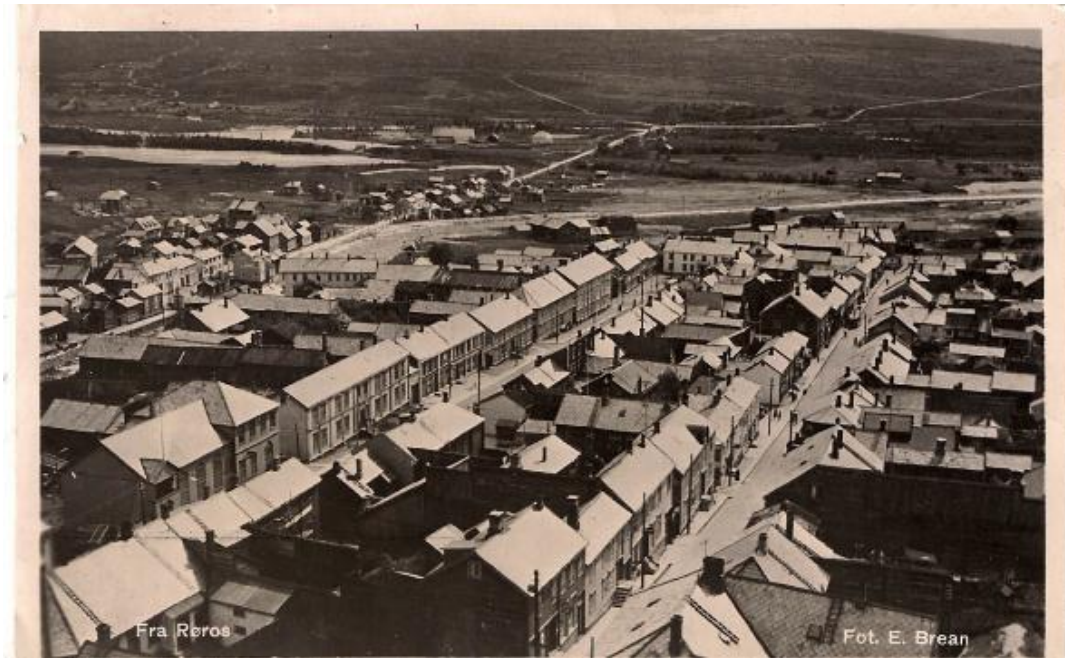
Figur 7. Postkort datert 1904. Huset er lyst, trolig hvitt, med lyse, trolig hvite gerikter. Vinduene er mørke. Det er bygget en balkong over inngangen, med «nygotisk»/sveitserstils snekkerglede. Balkongen ser ikke til å være skilt ut i egen farge. Dette er uvanlig. Fargesettingen for øvrig er typisk for sveitserstilens siste fase. Jon Brønnes postkortsamling.



Figur 8. Postkort datert 1909. Huset er lyst, trolig hvitt, med en mellomtone på geriktene. Vinduene er mørke. Balkongen over inngangen, med «nygotisk»/sveitserstils snekkerglede har fått differensierte farger på stolpeverk og snekkerglede. Fargesettingen er også typisk for sveitserstilens siste fase. Jon Brønnes postkortsamling.



Figur 9. Postkort datert 1911. Bygningen er fremdeles lys, trolig hvit, med mørke vinduer. Jon Brønnes postkortsamling.



Figur 10. Postkort datert 1938. Bygningen er fremdeles lys, trolig hvit, med mørke vinduer. Ved bruk av lupe, ser det ut til at balkongen fremdeles står uendret. Jon Brønnes postkortsamling.

7 Anbefalte tiltak

Fasaden på Direktørgården er fremdeles preget av empirens/senempirens formspråk. Det vil derfor etter NIKUs mening være feil å tilbakeføre gårdens fasade til en fargesetting som hører hjemme i sveitserstilens periode på Røros.

NIKU vil derfor anbefale at en av fargene fra senempiren velges, kombinert med lyse vinduer og gerikter, slik det vises på fotografiet fra 1864-65.

Det er da to alternativ.

Lag 2	Lys grå/sandsteinsfarge	Avsluttende lag	2005-Y20R
Lag 3	Lys grå	Avsluttende lag	2500-N

NIKU mener at alternativet med å velge lag 3, 2500-N gir det beste resultatet. Fargen er en ren, lys nøytralgrå som illuderer lys sandstein.

Forslag til farger og fargesetting.

Bygningselement	Farge	NCS S Kode	Fargeundersøkt	Glans
Panel	Lys grå	2500-N	Ja	30-35
Vinduer	Hvit		Nei	30-35
Vindusgerikter	Hvit		Ja	30-35
Døromramming	Grå	4000-N	Nei	30-35
Dør	Mørk grønn	6030-B90G	Nei	30-35

Begge alternativene bør kombineres med hvite gerikter og hvite vinduer.

Døromrammingen bør senere undersøkes for å bringe på det rene hvor gammel denne er, og hvilke farger den har hatt. Inntil videre er dør og døromramming fargesatt med analoge farger fra samme tid på Røros.

8 Malerarbeider

8.1.1 Malingfjerning.

Løs maling fjernes med skraping. Alle kvister, kvæuttrekk og utfall i treverket skal påføres minst to tynne lag med kvistlakk.

8.1.2 Rengjøring og vask.

Alle elementer som skal males vaskes før maling med Jotun Kraftvask eller andre tilsvarende produkter. Som regel kreves det etterskylling etter bruk av de sterke vaskemidlene. Følg anvisningene på emballasjen nøye.

I tillegg anbefales det ofte å vaske huset med Jotuns Sopp- og Algevask eller tilsvarende produkter etter rengjøring. Her er det også svært viktig å følge anvisningene på emballasjen, idet de fleste av disse produktene ikke skal etterskylles etter påføring.

Høytrykksspyler må ikke under noen omstendigheter benyttes til rengjøring, skylling eller malingfjerning! Til all skylling og vasking av overflatene benyttes det vann fra hageslange med så lite trykk som mulig. Sett spredemunnstykke på slangen og benytt svak sprededusj ovenfra og ned til skylling og vasking.

8.1.3 Valg av maling.

Det bør benyttes en ren linoljemaling ved oppmaling.

Det er flere produsenter av linoljemaling på markedet. På grunn av økende problemer med svertesopp på alle typer malingsoverflater, anbefales det, at det benyttes linoljemaling med minst 12 – 15 % tilsetning av sinkhvitt i malingen.

Alle malinger inneholder midler mot soppvekst. De siste årene er det lagt restriksjoner på hvilke antisoppmidler det er lov å bruke i maling. Ideelt sett skal de være biologisk nedbrytbare og ikke skape et miljøproblem. Derfor er mange av de gamle fungicidene som virket godt mot soppvekst, forbudt å bruke.

Et unntak er sinkhvitt som det fremdeles er lov å bruke, vel å merke som pigment i malingen. Det er restriksjoner på bruk av sinkhvitt hvis det tilsettes som fungicid. Alt tyder på at en maling som inneholder sinkhvitt er mindre utsatt for soppangrep i det sinkkoksidd hindrer soppvekst. Når sinkhvitt er innblandet som et pigment, finnes det i hele malingsfilmens tykkelse og vaskes ut ettersom malingen slites.

NIKU anbefaler derfor at det ved utvendige malerarbeider brukes linoljemalinger med høyt innhold av sinkhvitt, og med så høyt pigment- og tørrstoffinnhold som mulig.

Linoljemalingens fremste egenskaper er den finmolekylære linoljen som trenger godt inn i underlaget, godt hjulpet av malingens lengre tørketid. Malingen slites fra utsiden, noe som er en god egenskap i forhold til rebehandling.

8.1.4 Vinduer.

Kitting ettersees. Løs kitt fjernes. Hvis kittet er så dårlig at all kittingen må fornyes, må som regel glasset også tas ut, og kittet som glasset ligger i mot falsen må også fornyes. Alt som skal males, både de delene av kittet som sitter på plass og den delen av kittfalsen som er fri for kitt vaskes. Når falsen er helt tørr grunnes den med fortennet linoljemaling. Når grunningen er helt tørr kittes det med rent linoljekitt. Når det benyttes rent linoljekitt, kan kittet overmales med linoljemaling etter noen timer. Hvis det benyttes alkydkitt, må kittet tørke i noen uker før malingen påføres.

8.1.5 Påføring.

Stillasene dekkes med presenninger som festes i takrenner/gesims, slik at det ikke kommer direkte sollys eller regn på malingfilmen under påføring eller i tørkeprosessen.

Alt malerarbeid på treverk og jern skal utføres med pensel. Alle kvister og kvistutfall påføres to tynne strøk med kvistlakk/politur før maling. Dette må utføres spesielt nøye de stedene hvor det er benyttet infrarød varme eller varmluft for å fjerne maling.

Bare flekker må grunnes. Hvis det er gitt anvisninger fra produsentene på emballasjen eller datablader, følges disse nøye. Hvis det ikke er gitt anvisninger påføres enten grunningsstrøket meget tynt med ren maling eller så tynnes grunningsstrøket 10-15 %, enten med White spirit eller ren terpentin. Deretter påføres to tynne strøk med ufortynnet maling. Det skal være god tørk mellom malinglagene. Linoljemalingen skal arbeides godt inn i underlaget med penselen.

9 Kilder:

9.1.1 Arkivalia.

- Rørosmuseets arkiv. Ba. 706. Branntakst over Vaanegaard No. 1a. Aar 1800. 16. september
- Rørosmuseets arkiv. Ba.36. Branntakst over Vaanegaard No. 1a. Aar 1846. 2. september.

9.1.2 Litteratur.

- 1952. Norges Bebyggelse, Herredsbind Sør- Trøndelag Østre del. Bind 1
- 1974. Rørosboka. Bind. 4. Røros.



Figur 11. Bergmannsgata 1 etter oppmaling. Foto: Brønne oktober 2012.

Røros/Oslo
Juni/november 2012

Jon Brønne

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 132/2012

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 934 66 230

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 922 89 252

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 25
7013 TRONDHEIM
Telefon: 922 66 779 /
405 50 126

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00